

Régi emlékek elevenedtek fel bennem, amikor a napokban ismét kézbe vehettem az Időjel Kiadónál most megjelent, Medvigy Endre által szerkesztett *A doni halálbánya* című háborús naplót. Ez a napló hézagpótló jelentőségű, lévén tárgya a száz éve kitört első világháború és katonáinak szívszorító harctéri, fogságbéli élményei. Tény, hogy a második világháborús könyvek sokaságához viszonyítva a Nagy Háború korszakának irodalmi ábrázolása eltérően napjaink könyvkiadásában.

Kádár Lajos sorstársai, így a Földesen született Karácsony Sándor is leírta hadba vonulásának tapasztalatait. Szerinte a hadba vonultak életének alakulására jelentős hatást gyakorolt a katonai szolgálat és az első világháború. Mikor tizennégyben kitört a háború, tehát valami nagyon nagy változás állott be igen sok ember életében, akkor látszott meg földi szemeknek is nagyon világosan, mennyire megköveteli minden új életforma az átöltözködést. De a háború elején egyéb is kiderült. A hadba vonulóknak komolyan le kell vetniük az ó-embert, és sokkal nagyobb mértékben fel kell öltözniük az újba, mint amennyit egy egyszerű ruhaváltás jelent. Halk szavú embereknek meg kellett tanulniuk a vezénylest, visszahúzó gyámoltalanok önálló hatáskörben kerültek az élre, elkényeztetett szervezetűek földön aludtak, gyöngye gyomrok palástul vettek a tábori konyha főztjének, pulya lelkek veszett ordítózással rohantak az ellenségnek, és vitézségi érmet kaptak érte, szobatudósok hónapszámra nem láttak betűt, félig analfabéta altisztek vastag könyveket olvastak végig a kórház unalmában, a városi ügyvéd nagy kertészetet vezetett, a falusi tanító kórházparancsnok lett, a kis helyettes iktató hatalmas galíciai pályaudvaron irányította a forgalmat, a tizennyolc éves gyerekhadnagy előtt alázatosan hajlongott a polgármester meg az egész magisztrátus. Olyan terepen, ahol már-már lehetetlennek látszott éjszakának évadján tájékozódni, a juhászból lett közbaka vette át a vezetést, a százados úr alázatosan és vonakodás nélkül haladt utána.

Karácsony Sándor is szenvedő részese lett a nagy háborúnak. Már 1914 júliusában kikerül a kelet-galíciai frontra, s súlyos lelkiismereti konfliktust él át, látván egyszerű katonatársai önfeláldozó, patrióta kötelességtudata és a katonai vezetés balfogásai, vérpazarló módszerei közötti ellentétet. A kelet-galíciai front egyik első ütközetében (1914. november 20.) felderítés közben olyan súlyosan megsebesült, hogy egész életében két mankóval, illetve két bottal kellett járnia. Azokról a változásokról, amelyek a háborús évek és események során lelkében végbementek, hűen tanúskodnak a Csökmei Sándor álnéven írt versei. Az én-problémáktól a verekedő kedvű puskaszorításig, a haláltusától a bocsánatkérő megbékélésig minden fázist tükröznek a később *Felkavart régi avar* címmel kiadott, napló-szerű költeményei.

1915 nyarán, betegszabadságon, Földesen látta és hallotta, hogy szülőfalujában minden reggel iskolakezdekori katonákért imádkoztak a gyerekek (szívből imádkoztak, hiszen mindenkinek volt valakije odakint), bibliát olvastak, nádpálca nélkül is jók voltak. De a kántor úr hangja is olyan nagyon kedves volt akkor, mélyen mellről jövő, szépen zengő, lágy... Bizonyára így imádkoztak Kádár Lajos szülőfalujában, Tiszaalpáron is azokban az években. A frontokon harcoló, elesett, fogságba került, eltűnt vagy sebesülten, gáztámadások miatt kórházvonalakon szenvedőkért.

A frontkatonaként hadifogságba került Kádár Lajos életéről idestova harminc éve hallottam először. 1991 őszén a Kossuth- és József Attila-díjas Tatay Sándort látogattam meg, akihez évtizedes barátság fűzött. Változó hangulatban találtam, mert mint megjegyezte: megöregedett, kihaltak barátai. Kívánta az egészséget és a megértő időt. Ha a Sors engedné, ha még lenne idő, számos írnivalóját teljesíteni kellene... Órákon át, hosszasan beszélgettünk. Örömét fejezte ki, hogy vagyunk még néhányan, fiatalok, akik századunk irodalomtörténetét nem csupán a nagyon hivatásos irodalmi bábák nyomán félszárnyú madárként tartják számon. Mert bizony nagy általában nem szokás emlegetni az egészszet.

Közösen szervezett olvasó-írótalálkozóinkról, íróbarátainkról, Bihar egykori irodalmi életéről beszélgettünk. Könyvei között Erdélyi József, Sinka István, Benamy Sándor, Hegyesi János kötetei mellett megláttam egy sötét fedelű, csákányos alakot ábrázoló Kádár Lajos-könyvet. Egy könyvet, melynek írójáról addig nem hallottam. Sándor bácsi azonnal segítségemre kelt, előkereste a *Kelet Népe* 1937 februári számát, melyben Kádár Lajos *A doni halálbánya* könyvének ismertetése is található. Vannak alkotások, életművek, amiről a ti nemzedéketek keveset tudhat – avatott be az író életébe.

Kádár Lajos 16 éves korában hagyta el szülőföldjét. Apja halálát követően Budapesten próbálkozott élni, mondhatni szerencsét próbálni. Dolgozott bolti szolgaként, villamoskalauzként, leveleket és csomagokat hordott, majd egy szállodában pincértanulónak állt, és kitanulta a pincérséget.

Az első világháborúba 1915 tavaszán hívták be katonának, hét hónapot Dobrodónál szolgált, majd egységét átvezényelték az orosz frontra, ahol 1916 nyarán fogságba esett. A fogolyévek legnagyobb részét a Don-medencében töltötte, s végül 1918 áprilisában sikerült hazaszöknie. Néhány évre visszatért szülőföldje közelébe: Szentesen újból pincérként kereste kenyerét, majd 1924-ben véglegesen a fővárosba költözött.

Kádár először versekkel próbálkozott. Az 1930-as évek közepén egyre jobban megnőtt az érdeklődés a nép, pontosabban a parasztság iránt. Elindult a népi mozgalom, megjelent Erdélyi József *Ibolyalevél* című vers kötete, Szabó Pál első regénye, megismerték Sinka István verseit is.

Kádár Lajos ekkor készítette el első világháborús hadifogságának naplóját. A kézirattal az Országos Társadalombiztosítási Intézetnél dolgozó orvos ismerőse ajánlására – 1934-ben – Zilahy Lajost kereste meg. Zilahy Lajos először a szöveg átdolgozását javasolta, de végül 1936-ban megjelent Kádár Lajos *A doni halálbánya* címet viselő visszaemlékezés kötete, naplója.

A népi írók munkásságának feltárására és újraértékelésére kevés figyelem esik napjainkban, ezért is lenne nagy szükség hasonló munkákra. Kádár Lajos egyéni ízeket, színeket adó munkásságának helye van a magyar irodalomban s a népi írók körében.

A pályatársam, Kádár Lajos tizenhárom könyvet és közel száz novellát írt.

1939-ben alapító tagja lett a Tücsök Irodalmi és Művészeti Szövetkezetnek, amely a népi mozgalom irodalmi és képzőművészeti alkotásait kívánta az érdeklődőkhöz eljuttatni. A Tücsök székhelyét Kádár Lajosnak a budapesti Rákóczi úton lévő lakásán jegyezték be, ahol emlékeim szerint műterem is várta a tagokat: kiállítások és előadások lebonyolításához is lehetőséget adva. Kádár rövidesen az albérletekben élő pincérből biztos anyagi háttérrel élő íróvá vált a népi mozgalmat övező érdeklődésnek köszönhetően. A Tücsök igazgatósági tagja volt Kádár Lajos, aki a peestszenterzsébeti ipartestület nagytermében tartott irodalmi esteket. Az első alkalommal Sinka István, Ignác Rózsa, Sértő Kálmán, Erdélyi József és Dallos Sándor írásaiból olvastak fel. Kádár Lajos az 1939 után bomló népi mozgalom szélsőjobboldali íróival alkotott egy társaságot. Erdélyi József és Sértő Kálmán állt hozzá legközelebb. A Tücsökben szerepet vállaltak nem szélsőjobboldali népiek is, s Kádár Lajos viszonya nem romlott meg velük sem.

Irodalmi elfogadottságát jelzi, hogy a kor két, írókat szép számmal felvonultató eseményére is meghívták: az 1942-es lillafüredi találkozóra és az 1943-as Balatonszárszói konferenciára is. Nyilvánosan nem szólalt fel, de több résztvevő emléke szerint Szárszón részese volt több, nem hivatalos programnak. Ismert egy Bérczi László által készített fénykép, melyen együtt borozgatott Simándi Pállal, Juhász Gézával, Darvas Józseffel, Sinka Istvánnal, Szabédi Lászlóval, Szabó Pállal és Kovács Imrével. Igazi kordokumentum értékű kép ez: minden világnézeti különbség dacára egy asztalnál ülnek a mozgalom legismertebb képviselői. Kádár Lajos írói pályája haladt előre, első kötetét az Athenaeum, a másodikat a Dante Könyvkiadó publikálta. Majd összeveszett velük, és a Turul Szépművészeti Céhnel próbálkozott. Munkáit 1943–44-ben azonban már a népiek kiadója, a Magyar Élet jelentette meg. Tatay Sándor Kádár Lajossal együtt tagja lett a Magyar Irodalompartoló Társaságnak is. E Társaság 1943 decemberében Kádár Lajost a *Tyukász Péter*, Tatay Sándort a *Zápor* című regényéiért 1500-1500 pengős díjban részesítette.

„A magyarok vasárnapi templom melletti beszélgetése óta annyira elfogott a honvág, hogy sem enni, sem aludni nem tudtam, ha hozzám szoltak, nemcsak, hogy nem értettem, de nem is hallottam. Nekem akkor már csak a testem volt fogoly, lelki szemeimmel már idehaza voltam és nagyon sok mindent átéltem ismét, amit azelőtt láttam vagy csináltam.”

Kádár Lajos hadifogságának történetében a legfontosabb a hazavágyakozás, az állandó szökésvágy. A humorosabb részek, helyzetek gyorsan és váratlanul válnak naplójában tragikussá. A szerző harctéri életben maradása, majd hadifogságba esése is kétségtelenül szerencsésnek mondható, hiszen egy, a közelében lecsapódó gránát befulladt. Nem tépte szét. Embertelen körülmények garmadája lett a magyar hadifoglyoké.

Kalandok sora kíséri Kádár Lajos kétéves fogságának történetét. Átéldhetjük vele a hadifoglyólét minden napjait. Az állandó éhséget, a tetvek okozta szenvedést, a sors által kikényszerített lopásait, ügyeskedéseit, a túlélésért tett mindennapjait. Jó

és rossz, sőt gonosz emberek, sorstársak, sőt vérszopók tűnnek elénk a naplója lapjaiban. A munkára kényszerített hadifoglyok állandó harcát ismerhetjük meg az életért. Morbidnak tűnik, amikor csárdást járnak fogolytársaival harangszóra, vagy egy orosz ezredes fogoly cigányokkal húzatja el a *Rákóczi-indulót*. Kalandregényekbe illők Kádár Lajos szökései, elfogásai, kegyesen tett hazugságai. Hány János, amikor temesvári cukorgyár igazgatójának fiaként mutatkozik be egyik szökéskor. A silány fogoly étkek sorát is bemutatja. Megrendítő, hogy a doni szénbányában, amikor panaszkodva összegyűjtik a komisz kenyérbe nem való dolgot, ruszli, svábbogár, egérfej, légy, poloska, patkószeg, tetű is felkerül a leltárba.

Fontos megemlíteni, hogy a hadifoglyok között ugyanolyan háború dúlt, mint a harctereken. A közös hadseregből fogságba esett csehek, szerbek rögtön légiókba szerveződtek, az oroszok kötelékében harcoltak, és magyarellenességük minden szinten megnyilvánult: a magyar foglyokat kínozták, sokszor megölték.

Már Trianont is előre vetítve hallhatták, hogy fogolyként minek mennének haza Magyarországra, hiszen az megszűnik. Érdekes az, amit a szlovákokról ír. Többségük ugyanis nem akart beállni a cseh légióba, sokukat csak kényszerrel sorozták be, mert inkább a magyarokhoz húztak, és ennek hangot is adtak. Kádár Lajos leírja találkozásait a vörösökkel, Kun Bélával. Tényként jegyzi meg, hogy sok magyar csak azért állt be a Vörös Hadseregbe, hogy a csehek ellen harcolhassanak. Fellélegzünk a napló olvasása közben, amikor szerelméről, házassági terveiről, laboránsi munkájáról, a sátoros cigányok barátságáról, az orosz disznótorról olvashatjuk élményeit. Nem kis bátorság kellett ahhoz, hogy három társával, tízrubeles vagyonukkal magyar betyárok nevét használják szökéskor vagy disznóólban éjszákázanak egy zsidónál. Az igazi katarzist is átéljük, amikor egyhónapi szabadsággal, felvett huszonkét hónapi elmaradt zsoldjának gazdagságával boldogan felül a Félegyháza–Szeged közötti személyvonatra.

Hősünk hosszú út után hazaérkezik szülőfalujába, családjához Tiszaalparra. Az olvasó hihetné, hogy Kádár Lajosnak véget ért a Nagy Háború. Azonban számára a katonaidő még nem telt le. Még tartogat számára a Sors számos későbbi megpróbáltatást...

A bőven áradó elbeszélés minden szerkezeti hibájával és esetlegességével együtt tükrö a Nagy Háború hadifogságba került katonáinak. A napló a kortársak figyelmét is felkeltette, azzal, hogy nem a hajdani vezérkari tiszték öngazoló beszámolóinak sora gyarapodott egy újabb kötettel, hanem a fogság élményanyaga. Többek között Móricz Zsigmond a *Pesti Napló*, Mónus Illés pedig a *Szocializmus* hasábjain méltatta Kádár kötetét. Tatay Sándor a *Kelet Népe*ben adott hírt róla.

Tatay Sándor 1937. februári gondolatai Kádár Lajos könyvéről ma is aktuálisak és igazak. Ezzel ajánlom az orosz fogolyéveket felidézõ emléknaplót. „Kádár nem esik a naplóírók rendes hibájába, kik örökös ítéletmondással nem tudnak szabadulni az állandó önisméltástól. Az író személyét itt végre nem töprenkedőnek, nem filozófusnak ismerjük meg, hanem rugalmas természetű rokonszenves embernek, akinek

mindig helyén való cselekedetei tesznek ítéletet. Ezért élénk és mozgékony elejétől végéig a könyv. Alaposan leköti az olvasó figyelmét anélkül, hogy valaha is a borzalomkeltés vagy a meztelen szerelemfestés eszközeihez folyamodnék, amit bőven volt alkalmunk megszokni a fogolyregényeknél. Éppen ez adja meg ezen írásfajban való egyedülállóságát, s azt, hogy annyi háborús regény után még mindig van helye a könyvpiacón.”

SZENTE MÓNIKA: Oroszlános kopogtató